

Слупко В. М.

*Львівська комерційна академія,
асистент кафедри кримінального права та процесу*

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ

Ключові слова: допит, протидія, форми протидії, тактичні прийоми, психологічний контакт, засоби психологічного впливу.

Keywords: *interrogation, opposition, counter form, tactics, psychological contact, means of psychological impact.*

Постановка проблеми. Допит є найпоширенішою і однією з ключових слідчих дій. Допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [10, 187]. Правильно побудований і тактично грамотно проведений допит дозволяє отримати важливий доказовий матеріал для встановлення істини в процесі розслідування. Отже, результатом допиту є доказова інформація. Особливість отримання такої інформації полягає у тому, що її джерелом є людина. Отримання доказової інформації може відбуватися в умовах протидії допитуваного, внаслідок чого створюється загроза ефективного використання одержаної інформації.

Аналіз останніх досліджень. Питання подолання протидії при провадженні окремих слідчих дій, зокрема при допиті, були предметом досліджень Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, А. М. Васильєва, О. І. Гурова, К. В. Гутника, В. А. Журавля, О. Р. Ратінова, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших вчених-криміналістів.

Мета. Хоча криміналістичною наукою та кримінально-процесуальним законодавством тактиці проведенню допиту приділяється

належна увага, все ж існує можливість для активної протидії при його проведенні. Незважаючи на достатню розробленість проблем тактики допиту, у своїй статті ми ставили за мету з'ясувати та розглянути найбільш ефективні, на нашу думку, тактичні прийоми та методи проведення допиту в умовах протидії розслідуванню та можливі шляхи подолання такої протидії.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктами протидії можуть бути як і самі особи, винні у вчиненні злочину, так і інші особи, які зацікавлені в тому, щоб істина не була з'ясована. Особа, що протистоять слідчому (допитуваній), може використовувати різноманітні прийоми для досягнення своєї мети, протилежної меті слідства, які В. П. Бахін називає тактичними [3]. Слідчий повинен враховувати можливість такої тактичної лінії поведінки допитуваного, мати уяву про тактичні прийоми осіб, що йому протистоять, про форми і особливості цих проявів, щоб завчасно їх розпізнати і нейтралізувати.

Прийомами протидії можуть бути: відмова від спілкування з слідчим взагалі; відмова від давання показань; давання неправдивих показань; спроби здійснення на осіб, які проводять допит фізичного тиску тощо.

З метою подолання такої протидії криміналістикою розроблені тактичні прийоми, які можуть застосовуватися комплексно, як проста тактична комбінація або окремо [11, 453].

Тактичні прийоми допиту – це розроблені криміналістикою і апробовані слідчою практикою оптимальні способи встановлення з допитуваним психологічного контакту, нейтралізації його негативного ставлення до розслідування й здійснення на нього психологічного впливу для отримання повних і достовірних показів [20, 345].

Отже, тактичним прийомам протидії допитуваного протиставляються тактичні прийоми для подолання цієї протидії.

Для досягнення мети допиту слідчому потрібно обрати тактику його проведення. Вона складається з системи найбільш ефективних прийомів (тактичних комбінацій), побудова і використання яких залежить від ситуаційної зумовленості, мети допиту, а також особи та процесуального становища допитуваного.

Мета системи тактичних комбінацій в умовах протидії полягає у:

- 1) встановленні психологічного контакту з допитуваним;
- 2) спонуканні допитуваного до давання показань;

- 3) уточненні свідчень і усуненні в них суперечностей;
- 4) викритті неправди.

Як і будь-яка процесуальна дія, допит складається з етапів (стадій), в процесі яких послідовно вирішуються певні завдання і досягається кінцева мета. До стадій допиту відносять: 1) підготовчий етап, 2) формування психологічного контакту, 3) основна стадія допиту (суто допит); 4) фіксація результатів допиту. Стадії допиту детально описано у криміналістичній літературі. Тому не будемо зупинятися на їх детальному аналізі.

Перший і четвертий етапи проходять поза контактом із допитуваним. На цих етапах протидія практично не проявляється.

Проте, на підготовчому етапі слідчий повинен продумати лінію поведінки, варіанти своїх дій, припустити, які перешкоди може створити допитуваний і, враховуючи це, підготувати відповідні рішення. Важливе значення на етапі підготовки має вивчення особистості допитуваного. Для успішного спілкування з особами, що допитуються і чинять протидію слідчому, насамперед треба вивчити їх біологічні, інтелектуальні і вольові якості, емоційний стан [6, 218, 219].

Активна протидія може вчинятися на другій та третій стадіях допиту. З огляду на це, в контексті нашого дослідження, науковий інтерес становлять саме ці стадії.

Встановлення психологічного контакту з допитуваним – це другий етап допиту. Саме з нього розпочинається власне допит, тому нерідко його вважають першим етапом допиту (дехто взагалі не виділяє такий етап).

Психологічний контакт – це найбільш сприятлива психологічна “атмосфера” допиту, яка сприяє взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками, певна настроєність на спілкування [10, 197].

Деякі криміналісти розглядають встановлення психологічного контакту як тактичний прийом [4, 28, 29]. Однак, ми погоджуємося з В. Ю. Шепітьком, який стверджує, що такий підхід протирічить логіці: не встановлення психологічного контакту є тактичним прийомом, а для його встановлення використовуються певні тактичні прийоми [18, 69].

Встановлення психологічного контакту є основою отримання правдивих показань.

Часом формування психологічного контакту розпочинається усуненням напруженості за допомогою бесіди на сторонню тему, що становить інтерес для допитуваного (це визначається завдяки даним про його особу). Доцільно роз'яснити значення показань для правильного вирішення справи, надання допомоги органам досудового розслідування. Формування психологічного контакту супроводжується з'ясуванням біографічних даних допитуваної особи, заповненням вступної частини протоколу допиту. На цьому етапі вже вимальовується позиція допитуваної особи, досить чітко визначаються її особисті якості, що може вплинути на тактику і план допиту [12].

Психологічному контакту сприяє комунікабельність слідчого, тобто його здатність викликати довіру людей, вміння, з врахуванням індивідуальних особливостей допитуваного (віку, характеру, інтересів, психічного стану тощо), знаходити правильний тон у спілкуванні, викликати зацікавленість до давання правдивих показань. При встановленні психологічного контакту велике значення мають доброзичливість, коректність слідчого, його об'єктивність, неупередженість, готовність уважно вислухати допитуваного, уміння зняти напругу у спілкуванні [16]. Це сприяє створенню і підтриманню протягом слідчої дії спокійної, ділової обстановки.

В умовах протидії, за допомогою тактичних прийомів у допитуваної особи потрібно викликати інтерес до процесу спілкування, давання показань, підвести її до цього. Ця діяльність має продовжуватися і в подальшому, якщо психологічний контакт не був сформований, або для його покращення чи збереження.

Після використання системи тактичних прийомів, спрямованої на встановлення психологічного контакту з допитуваним, можливе виникнення безконфліктної або конфліктної ситуації [10, 197]. При протидії завжди виникає конфліктна ситуація, яка може проявлятися у двох формах: відмови допитуваного від показань або повідомлення неправди у показаннях.

Подолання протидії в таких випадках відбувається на основній стадії допиту та охоплюється діяльністю з розпізнання, припинення і нейтралізації такої протидії. Розпізнання полягає у викритті протидії шляхом виявлення ознак і встановлення її змісту. Припинення протидії допитуваного відбувається за допомогою цілеспрямованого впливу на нього в цілях спонукання до відмови від продовження

діяльності, що перешкоджає розслідуванню і наданню об'єктивних показань. Нейтралізація протидії полягає у застосуванні методів впливу для усунення протидії [2, 13].

За наявності свідомої протидії допитуваного виникає необхідність у варіюванні умов проведення допиту та застосуванні сукупності методів і засобів психологічного впливу. Оскільки процес допиту має, насамперед, комунікативний характер, а спілкування і взаємовідносини неможливі без психологічного впливу, криміналістична (слідча) тактика в теорії і практичних рекомендаціях повинна постійно виходити з наявності такого впливу, його використання і розробки ефективних систем прийомів тактико-психологічного характеру.

В ситуації відмови допитуваного від надання показань доцільно використовувати систему тактичних прийомів, яка спрямована на спонукання до давання показань [10, 197]. С. В. Лаврухін вважає оптимальними прийомами зняття напруги під час бесіди до початку допиту, звернення до позитивних рис особистості допитуваного і переконання в неправильності зайнятої позиції [13]. В. Ю. Шепітько стверджує, що в залежності від мети та процесуального становища допитуваного можуть бути визначені такі тактичні комбінації (системи прийомів): 1) сприяюча адаптації до обстановки допиту і усуненню небажаних станів психіки допитуваного; 2) стимулююча обстановку на необхідність спілкування [18, 70].

На нашу думку, одним з основних елементів слідчої тактики при проведенні допиту в умовах протидії є психологічний вплив.

В юридичній психології основними і допустимими, з точки зору закону, методами психологічного впливу вважають переконання та навіювання.

Переконання – це логічне обґрунтування думок, виражена аргументація своєї позиції. Навіювання – вплив побудований на переживанні сильних емоційних станів, що знижують критичність сприйняття та оцінювання. Серед науковців тривають дискусії про припустимість чи неприпустимість впливу на процесуальну особу через підсвідомість. Проте, В. Г. Андрусюк та С. А. Тарарухін вважають, що для реалізації навіювання неприпустимий обман, тобто активна дія, пов'язана з повідомленням неправдивої інформації або з перекручуванням істини. Але дезорієнтація можлива і необхідна, оскільки

вона не є викривленням фактів, а лише своєрідним використанням достовірної інформації у психологічно насиченій ситуації допиту, коли достовірні факти можуть набути в очах допитуваного особливого значення та суб'єктивно свідчити про більшу, ніж насправді, поінформованість слідчого про взаємозв'язок подій у справі [1, 237].

Однією з форм протидії під час допиту є надання неправдивих показань.

Р. А. Ратінов та Н. І. Гаврилова зазначають, що допитуваний, який не бажає повідомити правдиві показання, свідомо формує неправду, яку відтворює на допиті. Формування неправдивих показань – це творчий процес, де присутні всі елементи репродуктивної задачі, а крім того, йде обробка матеріалів спогадів, як це вигідно особі, що повідомляє неправдиві показання [17, 46].

Необхідно розрізняти такі поняття як “неправда”, “неправдиві показання”, “лжесвідчення”. Більш широким поняттям є неправда, яка є вольовим і свідомим актом людської поведінки, іноді нею називають специфічну форму мислення. В психології неправду розглядають як “феномен спілкування, який полягає в навмисному перекручуванні дійсного становища речей” [9, 195]. Неправдиві показання – це результат умисного повідомлення інформації на допиті, яка не відповідає дійсності. Лжесвідчення являє собою повідомлення неправди, дачу неправдивих показань. Причому, у вузькому значенні слова, лжесвідчення пов'язують з такою процесуальною фігурою, як свідок (потерпілий) [19, 69].

Найважливіше значення для подолання протидії слідству має робота слідчого з викриття причин неправдивих показань. На думку І. А. Ніколайчука, є дві категорії чинників дачі неправдивих показань, неправдивих повідомлень або заяв: внутрішні, які визначають лінію поведінки особи, що дає показання або робить заяву, і зовнішні, які спонукають суб'єкта до неправди [15, 56–57]. Тому, велике значення має з'ясування та усунення мотивів та причин неправди, що дозволяє одержати об'єктивну інформацію від допитуваного.

У криміналістичній літературі висвітлюється значна кількість тактичних прийомів, спрямованих на викриття неправди.

Так, деякі вчені пропонують використовувати такі тактичні прийоми при допиті обвинуваченого: раптовість; логічна послідовність

пред'явлення доказів за їх зростаючою силою; допущення легенди; припинення неправди; поєднання форсованого та уповільненого темпу допиту [5, 33–35]. Інші називають тактичні прийоми, які використовуються в конфліктних ситуаціях з чітким суперництвом: допущення легенди; виклик; раптовість; послідовність; відволікання уваги; форсований темп; уповільнений темп; інерція; створення напруження; створення певного уявлення про інформованість слідчого; повторність [7, 78–84].

У ситуації повідомлення допитуваним неправдивих показань найбільш ефективною, на нашу думку, є подана С. В. Ларухіним така тактична комбінація: 1) переконання в неправильності зайнятої позиції; 2) використання протиріч в показаннях; 3) несподівана постановка питань; 4) постановка серії взаємопов'язаних питань; 5) створення у допитуваного перебільшеного уявлення про обізнаність слідчого про обставини справи; 6) раптове пред'явлення доказів; 7) пред'явлення системи взаємопов'язаних доказів [13].

У більшості досліджень ситуації допиту аналізуються тільки з урахуванням психологічного компоненту – дачі допитуваним неправдивих свідчень. Водночас без уваги необґрунтовано залишається інформаційний компонент, тобто обсяг і якість інформації, яку отримано від допитуваного.

Подолання цієї форми протидії можливе шляхом застосування такого засобу психологічного впливу як рефлексивне управління. Рефлексивне управління – метод контрманіпуляційного впливу, який полягає в передачі протидіючому суб'єкту певної інформації в поєднанні зі суворою конспірацією (маскуванням) дійсних намірів слідства. Реалізуючи рефлексивне управління, слідчий має на меті, вплинути на суб'єкта протидії та стимулювати його до здійснення вчинків, які викривають його протидію та (або) дозволяють встановити приховувані обставини [2, 23].

У криміналістичній теорії визначається важливість спостереження під час допиту за поведінкою допитуваного і його психофізіологічними реакціями. Таке спостереження розглядається як метод “діагностики” правдивості чи неправдивості показань. Зокрема, О. Липман як “симптоми неправди” при допиті пропонував розглядати почервоніння, заїкання, бігання очей, зміни дихання у допитуваного та ін. [14, 3–20]. Прийоми “діагностики” неправди і прихованих

обставин можуть будуватися на основі аналізу мовних висловлювань допитуваного або на основі спостереження за невербальними (немовними) реакціями людини. Такі зовнішні прояви не мають доказового значення, але виконують орієнтуючу функцію [8, 114].

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що протидія розслідуванню злочинів як складовий елемент сучасного феномену злочинності потребує розробки й реалізації дієвих заходів для її подолання. Криміналістичною наукою розроблено значну кількість тактичних прийомів для усунення протидії розслідуванню при проведенні допиту. Позитивний результат допиту, як і розслідування в цілому, залежить від правильності вибору та використання тактичних прийомів. Для покращення ефективності проведення допиту пропонуємо ввести в практику діяльності слідчого консультаційних занять з психологами, з метою більш повного вивчення психологічних особливостей людини, та залучати їх при проведенні допитів, що дозволить більш професійно здійснювати правомірний психічний вплив на особу, що протидіє розслідуванню.

Список використаних джерел

1. **Александров Д. О.** Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; [за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва]. – К.: КНТ, 2007. – 360 с.
2. **Балеєвських Ф. В.** Тактико-психологические основы преодоления противодействия допрашиваемого: автореф. дисс... канд. юрид. наук / Ф. В. Балеєвських. – Екатеринбург, 2008. – 27 с.
3. **Бахін В. П.** Тактика допиту: навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К.: НВТ “Правник”, 1997. – 64 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z896.html
4. **Бритвич Н. Г.** Тактика допроса несовершеннолетнего обвиняемого / Н. Г. Бритвич // Радянське право. – 1986. – № 3. – С. 28–31.
5. **Глазырин Ф. В.** Конспект лекций по судебной психологии. Часть Особенная / Ф. В. Глазырин. – Свердловск: УрГУ, 1978. – 44 с.
6. **Гутнік К. В.** Подолання протидії, яка чиниться під час розслідування злочинів при проведенні допиту / К. В. Гутнік // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 217–223.
7. **Доспулов Г. Г.** Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.
8. **Закатов А. А.** Ложь и борьба с нею / А. А. Закатов. – Волгоград: Ниж-Волж. кн. изд-во, 1984. – 191 с.

9. **Карпенко Л. А.** Психология. Словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
10. **Криміналістика:** підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; [за ред. В. Ю. Шепітька]. – [4-те вид., перероб. і доп.]. – Х.: Право, 2008. – 464 с.
11. **Криминалистика:** учебник для вузов / А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова и др.; [под ред. проф. А. Ф. Волынского]. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 615 с.
12. **Криміналістика:** конспект лекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1533051451517/pravo/kriminalistika>
13. **Лаврухин С. В.** Преодоление противодействия подозреваемого и обвиняемого расследованию: криминалистические аспекты / С. В. Лаврухин // Материалы международной научно-практической конференции 16–17 октября 2003 г. – Часть III. – Уфа: РИО БашГУ, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20041/lavruhin.htm>
14. **Липманн О.** Психология лжи // Ложь в праве / О. Липманн, Л. Адам. – Х.: Юрид. изд. Украины, 1929. – С. 6–20.
15. **Николайчук И. А.** Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию: монография / И. А. Николайчук; [под ред. Р. С. Белкина]. – М.: Метатрон ХХЫ, 2000. – 233 с.
16. **Психология взаимоотношений на допросе** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/college/pravovedenie/psihologiya-doprosa.html>
17. **Ратинов А. Р.** Логико-психологическая структура лжи и ошибки в свидетельских показаниях / А. Р. Ратинов, Н. И. Гаврилова // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1982. – Вып. 37. – С. 44–57.
18. **Шепітько В. Ю.** Проблемные лекции по криминалистике: учеб. пособ. / В. Ю. Шепітько. – Х.: Апостіль, 2012. – 152 с.
19. **Щур Б. В.** Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: монографія / Б. В. Щур; [за ред. В. Ю. Шепітька]. – Х.: Гриф, 2005. – 176 с.
20. **Яблоков Н. П.** Криминалистика: учебник / [под ред. Н. П. Яблокова]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристь, 2005. – 781 с.

Анотація

Стаття присвячена з'ясуванню проблем проведення допиту в умовах протидії слідству. Проаналізовано особливості тактичних прийомів та методів проведення допиту в умовах протидії, подано можливі шляхи подолання такої протидії.

Annotation

The article is devoted to the elucidation of problems in terms of counter interrogation investigation, analyzes the features of tactics and methods of interrogation in terms of opposition, given the possible ways to overcome such countermeasures.